

"והבור רק אין בו מים..."

כולנו אמונים על פירושו של רש"י בעקבות דרשתו של רב נתן בר מניומי בשמו של רב תנחומא על הפסוק "והבור רק אין בו מים" (בראשית ל"ז, כד):

ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים? אלא מה תלמוד לומר אין בו מים - מים אין בו, אבל נחשים ועקרבים יש בו (שבת כב ע"א).

להלן ננסה להציע הסבר נוסף לפשר הכפילות, הסבר שיסודותיו בראליה של ארץ ישראל.

כידוע לכל המשוטט ברחבי ארץ ישראל, גשמיה ומעיינותיה של הארץ מועטים ובהתאמה מרובים בורותיה. ריבוי בורות המים בולט במיוחד באזורי ההר שמועטים במקורות מים המתקיימים כל ימות השנה. למעשה, המצאת בור המים המטויח היא שאפשרה התיישבות באזורים מעין אלו.¹ העיקרון שעליו מבוסס בור המים הוא פשוט - איסוף מי נגר משטח גדול, דרך פתח קטן, אל תוך בור אשר נחצב וטוּיח באופן שיהא "בור סוד שאינו מאבד טיפה".² למניעת גנבת המים והתאדות, נחסם לעתים אף הפתח הצר על ידי אבן כבדה. בורות מים מעין אלו שימשו ומשמשים את תושבי הארץ למן התקופה הכנענית ועד לימינו אנו.³

לאחר הקדמה זו ניגש לביאור פרשיית בורו של יוסף.

1. סוגיית ראשית השימוש בבור המים המטויח נידונה זה מכבר בהרחבה על ידי אולברייט. ראה: ו"פ אולברייט, **הארכיאולוגיה של ארץ ישראל**, תל אביב 1965, עמ' 68. אולברייט טען שזוהי המצאה ישראלית והיא שאפשרה את ההתנחלות בחבלי ההר מעוטי המעינות. אולם אהרוני, אשר התבסס על הממצא בחצור, טען כי כבר קודם לתקופת הברזל היו בארץ ישראל בורות מן הסוג המדובר. ראה: י' אהרוני, **ארץ ישראל בתקופת המקרא**, ירושלים תשמ"ח, עמ' 192. אבי-יונה קבע את ראשית השימוש בבור המטויח לסוף תקופת הברונזה התיכונה. ראה: מ' אבי-יונה, ערך 'בור', **אנציקלופדיה מקראית ב**, ירושלים תשל"ג, עמ' 41-43.
2. אבות פ"ב מ"ח. עוד על אופן חציבת הבור ועל עניין חוליית הבור, ראה: מ' אבי-יונה (לעיל הערה 1).
3. עיין לעיל הערה 2. להרחבה בסוגיית הבור במקרא עיין: י' אליצור, 'הבור והבאר, ראליה וארכיאולוגיה והמחקר הלשוני', **לשוננו נא**, ירושלים תשמ"ז, עמ' 207-230.

בבוא יוסף לעמק דותן אומרים האחים:

(בראשית ל"ז, כ).

לכו ונהרגו ונשלכהו באחד הברות

נראה שמטרת ההשלכה לבור היא הסתרת גופתו של יוסף, ועל כן אין זה משנה לאיזה בור ישליכוהו.

ראובן, ברצותו להצילו מידם, מציע:

לא נכנו נפש... השליכו אתו אל הבור הזה אשר במדבר (שם, כא-כב).

'מדבר' במקרא איננו מקום חסר משקעים, אלא מקום שומם, דהיינו חסר יישובי קבע, ועל כן מתאים למרעה.⁴ אם כן, המדבר איננו מקום מקרי בו שוהים האחים ברגע זה ואף הבור המדובר איננו בור אקראי.

מאי שנא "הבור הזה" משאר הבורות? ראובן איננו רוצה להרוג את יוסף אלא לכלאו, ולשם כך הוא בוחר במקום שיוסף לא יוכל לברוח ממנו. בכך נתייחד בור זה. הוא ריק, אך איננו סתם ריק - אין בו מים. ודוק - בו אין מים, אך בשכמותו יש, רוצה לומר - זהו בור מים. כאמור לעיל בור המים שונה מבור רגיל בכך שהוא מטויח, ועל קיר מטויח קשה יותר לטפס.

נוסף לכך, בור מים טיפוסי חצוב בצורת פעמון. גם אם יצליח אדם לטפס על קירותיו, עדיין רב המרחק שאותו עליו לעבור בתנועה אופקית אל הפתח. למעשה האפשרות היחידה לצאת מבור שכזה היא על ידי עזרה מן החוץ.

לאור האמור מתבארים שני עניינים נוספים בפרשה:

האחד - הפתעתו של ראובן בראותו כי יוסף נעלם. נוכל לצייר את המציאות באופן הבא: האחים יושבים לאכול במרחק מה מן הבור ללא קשר עין עם הבור. בשלב מסוים ניגש ראובן לבור ולהפתעתו מגלה שיוסף נעלם. מכיוון שבבור מים עסקינן, שממנו כאמור לא ניתן לצאת ללא עזרה, ברור לו שיוסף לא ברח אלא נלקח על ידי מישהו. אם אין אלו האחים, הרי שמישהו זר הוציא את יוסף מן הבור.⁵ השני - לשם מה הגיעו המדיינים לבור?

4. נ' הראובני דן באריכות בביאור המושג 'מדבר' בלשון המקרא לעומת הוראת המילה בעברית המודרנית. ראה: נ' הראובני, **מדבר ורועה במורשת ישראל**, נאות קדומים 1991, עמ' 22-30.

5. בדרך זו אין הכרח לומר שראובן הלך לשמש את אביו ולא היה עם שאר האחים בעת המכירה, כפירושו של רש"י (בעקבות בראשית רבה פרשה פד טו, מהד' תיאודור-אלבק עמ' 1018).

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

בורות מים ניכרים ממרחק על פי מערכת הניקוז הנרחבת שלהם או בגלל עֲרַמַת השפכים אשר הוצאה מן הבור בעת חציבתו או חפירתו, עֲרַמַה הניכרת מסביבתה גם שנים רבות אחר החציבה.

אם נבאר שהמדובר בבור מים, הרי מובן מה חיפשו המדיינים - מים... אלא שלמרבה ההפתעה במקום מים מצאו נער עברי.

